

Управління освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради
Відділення музичного мистецтва та фізичної культури
Циклова комісія методики музичної освіти та
вокально-хорової підготовки

МАРІЯ НАУМЕНКО, ОЛЕНА ЯРМОЛЮК

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДИРИГЕНТСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

Методичні рекомендації

Луцьк, 2023

УДК 378.016:7.071.2(083.13)

Н 34

Розглянуто засіданні циклової комісії методики музичної освіти та вокально-хорової підготовки Луцького педагогічного фахового коледжу КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради (протокол № 1 від 08.09.2023)

Ухвалено до друку рішенням методичної ради Луцького педагогічного фахового коледжу КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради (протокол № __ від __.09.2023)

Рецензенти:

Мойсіюк В. В. – заслужений діяч мистецтв України, доцент, доцент кафедри музичного мистецтва факультету культури і мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Шкоба В. А. – заслужений працівник освіти України, завідувач відділення музичного мистецтва та фізичної культури КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради.

Науменко М.О., Ярмолюк О.В.

Н 34 Практичні аспекти диригентської підготовки [Електронне видання] : методичні рекомендації для здобувачів освіти спеціальності 014.13 Середня освіта (Музична освіта). Луцьк : КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, 2023. 28 с.

У методичних рекомендаціях систематизовано практичні поради щодо оволодіння технікою диригування, викладено концепцію взаємозв'язку диригентського жесту та художньо-образного змісту музичного твору, подано опорні поняття з хорового диригування, питання для обміркування.

Дане видання буде корисним здобувачам ФПО за спеціальністю 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво), викладачам диригування, музикантам-практикам, керівникам вокальних ансамблів, артистам хорових й ансамблевих колективів, які інтерпретують вокально-хорову музику; здобувачам освіти мистецьких навчальних закладів; вчителям музичного мистецтва ЗЗСО, а також усім, хто цікавиться питаннями диригентської діяльності.

УДК 378.016:7.071.2(083.13)

© Науменко М.О., Ярмолюк О.В.

© КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
I. ОСОБЛИВОСТІ ДИРИГЕНТСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ.....	5
1.1. Роль диригента в музичному виконанні.....	5
1.2. Взаємозв'язок диригентського жесту та художнього змісту музичного твору.....	7
II. ОВОЛОДІННЯ ТЕХНІКОЮ ДИРИГУВАННЯ.....	8
2.1. Поняття про диригентський апарат. Постава рук.....	8
2.2. Основні жести диригента та їх інтерпретація.....	11
2.3. Структура та функції ауфтакту.....	14
III. ЗАСВОЄННЯ ОСНОВНИХ ДИРИГЕНТСЬКИХ СХЕМ.....	16
3.1. Диригентські схеми тактування.....	16
3.2. Дводольна схема тактування.....	18
3.3. Тридольна схема тактування.....	19
3.4. Чотиридольна схема тактування.....	20
3.5. Поради щодо практичного використання основних диригентських схем.....	21
IV. ПРАКТИЧНІ ВПРАВИ ДЛЯ ОВОЛОДІННЯ ТЕХНІЧНИМИ ДИРИГЕНТСЬКИМИ НАВИЧКАМИ.....	24
V. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	27

ВСТУП

Складний та багатогранний процес підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва для закладів загальної середньої освіти включає в себе вивчення освітнього компонента «Хорове диригування». Диригентська підготовка є важливою складовою професійного становлення фахівця, спрямовується на формування фахових компетентностей, необхідних для успішної музично-педагогічної діяльності.

Методика викладання хорового диригування ґрунтується на комплексному підході, передбачає використання знань та навичок набутих здобувачами під час занять з постановки голосу, музичного інструменту, хорового класу, сольфеджіо, гармонії, історії української та світової музики, фортепіано, практики роботи з хором та ін.

Головним завданням диригентської підготовки за спеціальністю Середня освіта (Музичне мистецтво) є оволодіння базовими принципами мистецтва диригування, необхідними для виконання вокально-хорової та ансамблевої роботи у ЗЗСО та позашкільних закладах. Вивчення різноманітних мануальних прийомів сприятимуть формуванню практичних навичок та досягненню виразного виконання.

Освоєння цих вмінь є необхідною складовою практичної підготовки майбутніх фахівців, оскільки вони сприятимуть розвитку художньо-образного мислення та розширюють можливості підбору концертного, вокального та хорового репертуару. Також це готує здобувачів освіти як співаків-ансамблістів та майбутніх керівників вокальних ансамблів до художньої діяльності.

Представлені методичні рекомендації містять програмовий матеріал з хорового диригування, враховуючи специфіку диригентсько-хорової підготовки здобувачів за спеціальністю Середня освіта (Музичне мистецтво) галузі знань 01 Освіта/Педагогіка освітньо-професійного ступеня фаховий молодший бакалавр. Матеріал структуровано послідовно, логічно та доступно, кожен параграф містить питання для самоконтролю та пам'ятку опорних понять для здобувача.

I. ОСОБЛИВОСТІ ДИРИГЕНСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

❖ 1.2. Роль диригента в музичному виконанні.

Професія диригента належить до найбільш складних та відповідальних серед всіх музичних професій, яка вимагає широкого комплексу знань, умінь і навичок та особистісних компетентностей. Сучасний диригент – це особистість, яка має розвинені естетичні, моральні та духовні якості, обізнаний у різних культурно-мистецьких сферах, володіє знаннями з педагогіки, психології, філософії та менеджменту.

Професійна майстерність сучасного диригента, особливо в сфері хорового мистецтва, повинна відзначатися високим рівнем володіння такими вміннями, як:

- мануальна техніка, що включає точні та виразні рухи руками, які вказують виконавцям на різні аспекти виконання;
- культура хорового інтонування, яка вимагає від диригента навичок у керуванні інтонуванням хору, створення правильної гармонії звучання;
- вокально-хоровий слух та слухова увага, які допомагають диригенту слухати і реагувати на найдрібніші нюанси звучання та виразності;
- вміння грати на музичному інструменті, що дозволяє диригенту додатково підтримувати та контролювати виконання;
- власне трактування музичного твору, що означає здатність вільно та індивідуально виразити музичний образ через свої жести та вираз обличчя.

Повсякденна музично-практична діяльність студента-диригента охоплює широкий спектр завдань:

- робота з хоровими та вокальними творами різного рівня складності;
- ефективно взаємодіяти зі спеціалізованою літературою для отримання професійних знань;
- вивчення нотного матеріалу з фокусом на інструментальний та вокальний аспекти інтонацій;
- ретельне вивчення партитури на практиці;

- створення ансамблевого виконання, відображаючи різні стилі та жанри;
- освоєння методів менеджменту музичним колективом.

Нові підходи до роботи над сучасними вокально-хоровими творами передбачають несподівані інтерпретаційні рішення, включаючи ретельний аналіз стильових, жанрових та сюжетних аспектів. Також передбачається глибше вивчення тембральних та теситурних особливостей, як основи для створення концертних програм, з акцентом на виразову та емоційну складову.

Оптимальним для хорового диригента є використання демократичного стилю спілкування, спрямованого на створення сприятливих умов для колективної творчості. Такий стиль передбачає позитивне ставлення до кожного виконавця, розуміння їх цілей і мотивів, а також об'єктивну оцінку як успіхів, так і невдач.

Опорні поняття:

Диригент (від латин. «направляючий») – це особа, яка веде та керує груповим виконанням музичного твору (такими, як оркестр, хор, ансамбль, оперний або балетний колектив та ін.) та надає власний інтерпретаційний вираз цьому твору.

Менеджмент музичного колективу – це процес управління, організації та керування музичним ансамблем чи хором, включаючи планування репетицій та виступів.

Інтерпретація – це виразне тлумачення музичного твору через вибір темпу, динаміки та інших музичних елементів.

Питання для обміркування:

1. Яким основні професійними навичками повинен володіти сучасний диригент?
2. Перечислити вміння та компетентності диригента в сфері хорового мистецтва?
3. Які вміння потребують повсякденного удосконалення у музично-практичній діяльності студента-диригента?

❖ 1.2 Взаємозв'язок диригентського жесту та художнього змісту музичного твору.

Музика завжди була невід'ємною частиною культури та сприйняття людьми навколишнього світу. Як засіб вираження емоцій, ідеї та настрою, вона вимагає від виконавців не лише технічної вправності, але й здатності передати глибокий художній зміст. Важливу роль у досягненні цієї мети відіграє диригентський жест – важливий комунікативний засіб, що забезпечує взаємозв'язок між диригентом, виконавцями та художнім змістом музичного твору.

Диригентський жест – це мова, яка дозволяє диригентові виразно впливати на виконавців та інтерпретацію музичного твору. Жест допомагає передати різноманітні аспекти змісту: настроїв, динаміку, темп, фразування тощо. Наприклад, плавні рухи можуть підкреслювати ліричний характер, а різкі та енергійні жести – акцентувати драматичні моменти.

Важливе значення має також вибір жестів з урахуванням стилю музичного твору. Велика різноманітність музичних стилів вимагає від диригента розуміння характерних рис та відтворення їх через диригентський жест. Таким чином, жест стає своєрідним містком між композитором та виконавцями, допомагаючи втілити задуману музичну концепцію.

Диригентський жест є не лише засобом комунікації з виконавцями, але й способом взаємодії з аудиторією. Через правильно підібраний жест диригент може залучити увагу слухачів до музичних деталей, створити певні очікування та передати емоційну насиченість твору.

Отже, взаємозв'язок між диригентським жестом та художнім змістом музичного твору є надзвичайно важливим аспектом в музичній інтерпретації. Жест стає ключовим засобом, що дозволяє диригенту передати своє бачення та розуміння твору виконавцям та аудиторії, поглиблюючи сприйняття та розуміння музичної ідеї.

Опорні поняття:

Диригентський жест – мова, що дозволяє диригентові впливати на виконавців та інтерпретацію музичного твору.

Музичний стиль – відмітна якість музики, що виявляється в сукупності всіх її властивостей, об'єднаних навколо комплексу найбільш характерних ознак; якість, яка дозволяє безпосередньо відчувати і пізнавати походження музики (композитор, школа, епоха, народ та ін.).

Аудиторія – це група людей, які слухають музичний виступ або концерт.

Питання для обміркування:

1. Які основні функції диригента в музичному виконанні?
2. Як диригентський жест сприяє передачі художнього змісту музичного твору?
3. Як вибір жестів диригента залежить від стилю музичного твору і як це впливає на інтерпретацію?

II. ОВОЛОДІННЯ ТЕХНІКОЮ ДИРИГУВАННЯ

❖ 2.1. Поняття про диригентський апарат. Постава рук.

Диригентський апарат представляє собою фізичний інструмент диригента, що використовується для ефективного спілкування з хором. Елементами цього апарату є руки, корпус, ноги, голова та обличчя диригента. Завдяки цьому апарату керівник музичного ансамблю може встановлювати та підтримувати зв'язок з виконавцями, виразно виражати характер музичного твору та власні вимоги до виконання хорової музики і художньої форми. Диригентський апарат слугує як знаряддя, керуючись думкою, волею, відчуттями та слухом самого диригента, щоб досягти виразного виконання музичних композицій.

Дії рук диригента можна аналізувати в трьох різних аспектах: висота, ширина і глибина, що разом створюють враження об'ємності та просторовості

його жестів. Це дозволяє досягти різноманітних комбінацій та різноаспектних виразів.

У сфері диригентського мистецтва сформувалися ключові параметри рухів рук, які надають жестах структурованість і ясність. Ці параметри включають в себе позиції, плани і діапазони.

Позиція рук в диригуванні визначає їхнє вертикальне розташування на уявній площині. Існують три основних диригентських позиції:

Низька позиція. В цьому випадку руки розташовані на рівні талії. Вона застосовується під час диригування музикою з фортепіанним (оркестровим) супроводом або для вираження тихої динаміки.

Середня позиція. В цій позиції руки розташовані на рівні середини грудної клітини. Ця позиція вважається "робочою позицією" при керуванні хором без супроводу.

Висока позиція. В цій позиції диригент піднімає руки на рівень плечового поясу. Вона використовується для керування високими групами хору та під час виразних пунктів в музиці.

Ці позиції становлять фундаментальний аспект диригентської техніки і дозволяють диригентові досягти більшого контролю над виконанням та виразністю музичних творів.

План, в контексті диригування, це віддаленість рук диригента від його корпусу у напрямку хорового колективу, і воно відображає такий просторовий аспект, як глибина. Рухи диригента розвиваються в трьох різних планах:

Дальній план. В цьому варіанті руки диригента витягнуті вперед, злегка зігнуті для більшої гнучкості в рухах. Цей план широко використовується під час взаємодії з секціями, які виконують ключовий музичний матеріал, особливо у поліфонічних композиціях. Також він застосовується в моменти підвищеної гучності під час кульмінацій.

Середній план. У цьому випадку руки диригента зігнуті у ліктьовому суглобі і легко виступають вперед. Цей план є найбільш використовуваним і

вважається "робочим", оскільки він зручний для диригування та має оптимальний рівень зрозумілості для виконавців.

Ближній план. В даний план рухи диригента обмежені близьким до корпусу положенням, з врахуванням естетичних та зручних аспектів. Використовується, коли необхідно втілити динамічні відтінки від *f* до *p*, позначити *pp*, *ppp* або виконати субіто піано (*sp*).

Поняттям «діапазон» у диригуванні визначається відстань між руками диригента на уявній площині. Основні діапазони включають:

Вузкий діапазон. Руки знаходяться близько одна до одної на відстані, що не перевищує довжину кисті. Це використовується під час керування сольними виконаннями, окремими музичними лініями та при виконанні тихих динамічних моментів.

Середній діапазон. Відстань між руками дорівнює ширині корпусу диригента. Цей діапазон є найбільш зручним і естетичним, і часто використовується в "робочому" режимі диригування.

Широкий діапазон. Руки розведені на площині на значну відстань одна від одної, але не на всю довжину руки. Це використовується для керування загальним складом хору при гучній динаміці і для підкреслення кульмінаційних моментів в музиці.

Опорні поняття:

Диригентський апарат – це фізичний інструмент диригента, включаючи руки, корпус, ноги, голову та обличчя, який використовується для ефективного спілкування з виконавцями та виразного керування виконанням музичного твору.

Постава рук – це розташування рук диригента на уявній площині відносно його корпусу, включаючи позиції, плани і діапазони, що визначають структурованість та ясність жестів.

Робоча позиція – це позиція рук та план рухів, яка вважається найбільш зручною та ефективною для диригування та часто використовується під час взаємодії з хоровими виконавцями.

Питання для обміркування:

1. Як диригентський апарат впливає на спілкування диригента з виконавцями та виразність керування музичним твором?
2. Які параметри рухів рук диригента впливають на структурованість і ясність жестів?
3. Які основні позиції та плани рухів рук диригента існують і як вони використовуються в різних музичних ситуаціях?

❖ 2.2. Основні жести диригента та їх інтерпретація.

Робота над технікою диригування є виснажливою і вимагає систематичності та послідовності. Диригент повинен докладати зусиль, щоб досягти чіткої структури диригентської схеми та її пропорційності, вміти розрізняти міцні ноти від слабких.

Початок диригентського виконання включає в себе три ключові елементи: увагу, дихання і вступ.

Увага. Цей етап є першим у виконанні диригента. Під час уваги руки диригента розташовані в потрібній позиції на уявній площині, а його погляд спрямований на ансамбль виконавців. Увага має велике значення, оскільки вона є засобом психологічної підготовки виконавців до фази фонічного виконання та впливає на колективну готовність.

Дихання. Цей жест диригента передує вступу хорового колективу і призначений для організації спільного вдиху. Швидкість, інтенсивність і обсяг цього жесту визначають швидкість, силу і об'єм вдиху співаків, які в свою чергу залежать від музичних характеристик композиції.

Вступ. Цей елемент є третім в послідовності диригентського виконання і позначає момент початку виконання. Його втілення здійснюється за допомогою прийому "точка-звукове утворення" відповідно до музичного контексту. Прийом «точка-дотик» відповідає штрихам *legato* (м'яка атака звуку), в той час як прийом «точка-удар» застосовується для штрихів *non legato*, *staccato*, *marcato*

(тверда атака звуку). Кожен з цих прийомів вимагає відповідної сили та масштабу жесту від диригента.

В техніці диригування під поняттям «одиничний диригентський жест» розуміється окремий мануальний рух, який в музичному вимірі відповідає тривалості однієї лічильної одиниці метру. Структура такого жесту складається з трьох ключових елементів:

Точка долі. Це момент початку кожної лічильної одиниці, визначений рухом диригента на уявній площині. Характер цього руху залежить від виразності музики і може бути легким дотиком (*legato*) або рішучим ударом (*non legato, staccato, marcato*), відображаючи таким чином артикуляційні вимоги музичного матеріалу.

Відбиття. Це фаза руху, що відбувається після точки долі і характеризується підняттям руки. Відбиття відбувається відповідно до закону інерції руху.

Прагнення. Ця фаза руху є низхідною і направлена в напрямку наступної долі. Вона контролюється вольовими зусиллями диригента.

Швидкість руху під час виконання відбиття та прагнення також залежить від артикуляційних особливостей музики і може бути рівномірною або нерівномірною, відповідно до вимог композиції (див. різні стилі виконання музики).

На першому етапі навчання слабкі долі краще зобразити в уявній або наданій конкретній площині легкими лініями, тоді як сильні долі навпаки – більш наповненими та виразними. Всі частини руки взаємодіють узгоджено. Рука зазвичай виконує рухи комплексно, починаючи з плеча. Залежно від характеру музичного виконання, лише масштаб руху (його амплітуда) може змінюватись.

Рухи диригента відбуваються в просторі та мають певний рисунок, вони повинні чітко проглядатися, сприйматися без зусиль. Як нечітка дикція заважає розумінню мови, так і графічно неточний рисунок рухів — сприйняттю жесту.

Форма помаху диригента в диригентській сітці може варіюватися від круглої та рівної до еліпсоподібної, гострокутної, зигзагоподібної, або хвилястої, в залежності від характеру музичного виразу, динаміки та диригентських намірів. Рисунок повинен бути візуально зрозумілим, ясным і, наскільки можливо, графічно точним. Важливо вміти зробити чіткий, стійкий, рівний лінійний рух і відтворювати аналогічні напружені рухи та точні лінії в повітрі, аналогічно до того, як художник робить це пензлем чи олівцем.

Опорні поняття:

Одиничний диригентський жест – це окремий мануальний рух диригента, що відповідає тривалості однієї лічильної одиниці метру та складається з точки долі, відбиття і прагнення.

Диригентська сітка – це просторовий рисунок, створений рухами диригента, який відображає форму та характер диригентських жестів.

Характер - це поняття стосується того, як диригент за допомогою своїх жестів може передати особливий настрій музичного твору. Наприклад, чи він ліричний, драматичний, веселий, спокійний тощо.

Питання для обміркування:

1. Які етапи включає в себе початок диригентського виконання, і чому кожен з них є важливим для успішного виконання музичного твору?
2. Які параметри впливають на інтерпретацію музичного твору через диригентські жести, зокрема точку долі, відбиття і прагнення?
3. Як впливає форма та характер рухів диригента в диригентській сітці на сприйняття жесту та інтерпретацію музичного образу?
4. Чому важлива роль комунікації через диригентські жести у взаємодії між диригентом та виконавцями? Як це впливає на якість виконання музичного твору?

❖ 2.3. Структура та функції ауфтакту.

Ауфтакт (від лат. «tactus» – дотик) – це початковий специфічний диригентський жест, який організовує виконання відносно стилю, темпу, ритму, динаміки та ін. У вокальному виконанні ауфтакт також вказує на момент вдиху перед початком атаки звуку.

Виділяємо такі структурні елементи ауфтакту:

- *Замах* – це перша фаза ауфтакту. В цей момент диригент піднімає свої руки показуючи виконавцям, що підготовка до виконання розпочалася. Замах також включає показ темпу, ритму, динаміки і інших музичних параметрів. Цей етап сприяє встановленню загального настрою та підготовці виконавців до початку музичної роботи.

- *Падіння* – це фаза, коли руки диригента починають опускатися після замаху. Виконавці спостерігають за рухами диригента і готуються розпочати виконання на певний сигнал, який вказує на початок музичного виразу. Падіння також може включати покази ритму і темпу.

- *Віддача* – це фінальний елемент ауфтакту, коли руки диригента досягають певної точки або позиції, що позначає початок музичного виконання. Віддача дозволяє виконавцям точно розпочати гру або спів, утримуючи їх у синхронізованому стані. Вона також може включати інші музичні покази, такі як динаміка чи артикуляція, для подальшого виразного виконання.

Отже, ці структурні елементи ауфтакту включають в себе рухи диригента та взаємодію з хором для організації синхронного вдиху та початку виконання музичного твору.

Ауфтакт виконує різні функції, в залежності від того, коли і як він використовується в музичному виконанні:

- *Організаційна функція*, яка передбачає визначення початкового моменту виконання і підготовку спільної дії. Ауфтакт перед початком виконання допомагає встановити точний момент, коли виконавці мають вступити. Він слугує для синхронізації всіх виконавців і підготовки до спільної дії, включаючи спільний вдих.

- *Темпо-регулююча функція.* Ауфтакт може включати покази темпу, які допомагають встановити швидкість виконання музичного твору. Виконавці можуть відчувати темп та ритм, що допомагає їм грати або співати у відповідному темпі.

- *Функція контролю динаміки.* Ауфтакт також може включати вказівки щодо динаміки музичного виконання, тобто гучності або інтенсивності звучання. Це допомагає виконавцям розуміти, як грати або співати певні частини твору.

- *Функція формування атаки звуку.* Ауфтакт може також визначати, яким має бути початок звуку - чи це має бути різкий, енергійний старт, чи плавний і м'який. Це стосується артикуляції та атаки кожного музичного звуку.

- *Художньо-образна функція.* Ауфтакт може покладати емоційний або образний зміст на музику, вказуючи на загальний характер або настрої, який виконавці мають передати у своєму виконанні.

Функції ауфтакту можуть змінюватися в залежності від жанру, стилю і конкретного музичного виконання.

Опорні поняття:

Ауфтакт – це початковий диригентський жест, який організовує виконання твору та включає структурні елементи, такі як замахи, падіння та віддача.

Замах - це перша фаза ауфтакту, коли диригент піднімає руки для підготовки виконавців до початку музичного виконання та вказує на стиль, темп, ритм, динаміку тощо.

Падіння – це фаза ауфтакту, коли руки диригента опускаються після замаху, і виконавці готуються до початку виконання музичного виразу.

Віддача – це фінальний елемент ауфтакту, коли руки диригента досягають певної точки, позначаючи початок музичного виконання та допомагаючи виконавцям розпочати гру або спів у синхронізованому стані.

Питання для обміркування:

1. Яку роль відіграє ауфтакт в організації музичного виконання, і які його структурні елементи сприяють цій ролі?
2. Які функції може виконувати ауфтакт в музичному виконанні, і як це допомагає виконавцям краще розуміти та відтворювати музику?
3. Як ауфтакт може впливати на виразність музичного виконання, зокрема на темп, динаміку та артикуляцію?

III. ЗАСВОЄННЯ ОСНОВНИХ ДИРИГЕНТСЬКИХ СХЕМ

❖ 3.1. Диригентські схеми тактування.

Схема тактування відображає систематичний рух руки диригента всередині музичного такту. В залежності від кількості ділянок (долей) в такті, існують різні схеми тактування, такі як дводольна, тридольна і чотиридольна.

Сильна доля відіграє ключову організаційну роль в диригуванні – вона є точкою опори для основного руху. У диригуванні сильна доля завжди вказує напрямом від верху вниз (у кожному такті), тоді як відносно сильної долі розташовані біля диригента, а слабкі долі групуються навколо сильних долей.

Сильні долі в тактовій схемі повинні виділятися від слабких не лише за амплітудою рухів, але й своєю внутрішньою насиченістю жесту. Професійне виконання цих ділянок і здатність чергувати активну роботу м'язів з повним розслабленням допомагають створити чіткий жест диригента, надаючи йому впевненість, що має велике значення у взаємодії з ансамблем. Недооцінка цього аспекту або його ігнорування можуть призвести до того, що диригент формує нечіткі рухи.

Метр – це систематична зміна між сильними (опорними) і слабкими долями в ритмічному русі. Відрізок музики між двома сильними долями – це такт, що є основною одиницею метра.

Розмір в метрі виражається числом і показує кількість долей певної тривалості в кожному такті.

Ритм – це організована послідовність звуків різної довжини або однакової, а темп визначає ступінь швидкості виконання музичного твору.

Схеми тактування класифікуються на прості, складні і мішані.

До простих дводольних схем відносимо такі розміри, як $2/2$, $2/4$, $2/8$, $2/16$, які складаються із однієї сильної долі та другої слабкої.

До простих тридольних схем належать розміри $3/2$, $3/4$, $3/8$, $3/16$, які також включають одну сильну долю на початку (ударну), другу слабку та третю найслабшу.

До складних схем тактування належать розміри $4/2$, $4/4$, $4/8$, $4/16$, які утворюються у поєднанні декількох простих розмірів, і містять, крім сильної першої долі, відносно сильну третю, слабку другу та найслабшу четверту.

Мішані схеми виникають, коли поєднують два різні розміри в одному такті. Це може бути поєднання різних простих розмірів або простих зі складними, такі як $5/4$, $5/8$, $7/4$, $7/8$. Рідко використовуються такі мішані схеми, як $8/4$, $8/8$, $10/4$, $10/8$, $11/4$, $11/8$ і ін.

Опорні поняття:

Схема тактування - це систематичний рух руки диригента всередині музичного такту, який включає в себе різні структури в залежності від кількості долей в такті.

Сильна доля – це ключова організаційна точка в тактуванні, яка вказує напрямом від верху вниз і відіграє важливу роль у диригуванні.

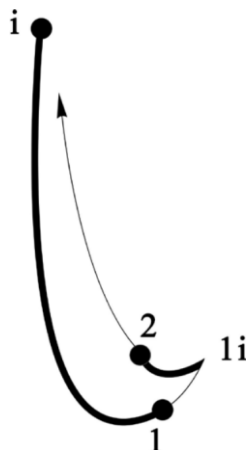
Метр – це систематична зміна між сильними та слабкими долями в ритмічному русі, яка розділяє музику на такти, які є основними одиницями метра.

Питання для обміркування:

1. Які основні функції схеми тактування в диригуванні, і як вона допомагає виконавцям розуміти та відтворювати ритмічну структуру музичного твору?

2. Що таке «сильна доля» в тактуванні, і як вона визначає організацію музичного виконання?
3. Як класифікуються схеми тактування залежно від кількості долей у такті, і які приклади простих і складних схем можна навести?
4. Чому мішані схеми тактування, які поєднують різні розміри в одному такті, рідко використовуються, і як вони можуть впливати на виконавців та сприйняття музичного твору?

❖ **3.2. Дводольна схема тактування.**

Дводольний метр має характерний рух, який визначається виключно вертикальною траєкторією рухів руки диригента. У цій схемі нижній рух є сильним (відповідає метричному акценту), а верхній рух є менш інтенсивним. Порушення цього правила призводить до втрати метричної основи в тактовій схемі. Дводольна сітка включає в себе два рухи.

Перший рух відбувається від верху вниз і відзначається енергійним помахом, проте цей рух не здійснюється напряму вниз, а швидше по діагоналі. Після цього, продовжуючи рух першої долі, руки рухаються по траєкторії напівкруглої лінії трохи вправо або вліво і вгору, завершуючи рух на рівні грудей.

Другий рух виконується під гострим кутом, при цьому малюється петля або крива лінія, спочатку трохи вниз, а потім прямо вгору. Друга доля цього руху виконується легко та м'яко, з вільним рухом.

Опорні поняття:

Дводольний метр – це музичний метр, в якому такт поділяється на дві рівні долі, і він має характерний рух диригента, що відображає цю структуру.

Метричний акцент – це сильний ритмічний акцент або підсилення на певному моменті у музичному такті, який характеризує дводольний метр та визначається вертикальним рухом руки диригента.

Питання для обміркування:

1. Яким чином рухи руки диригента в дводольному метрі відрізняються від інших метричних схем, таких як тридольний чи чотиридольний метр?
2. Чому вертикальний рух руки диригента відповідає метричному акценту у дводольному метрі, і як це впливає на сприйняття ритму виконавцями?
3. Які можливі наслідки порушення правила вертикального руху руки диригента в дводольному метрі, і як це може вплинути на музичне виконання та метричну основу в тактовій схемі?

❖ **3.3. Тридольна схема тактування.**

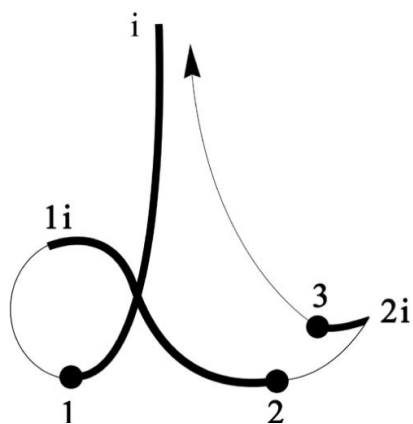

Схема диригування в тридольному метрі включає три рухи рук.

Перший рух, який є сильним, відбувається від вершу до низу і фіксує першу долю. Під час цього руху важливо слідкувати за тим, щоб кисть була на

одному рівні з ліктем або трохи вище, і щоб вона не відхилялася від ліктя в протилежному напрямку.

Друга доля рухається трохи в бік від диригента і малює плавну петлю у повітрі, нагадуючи велику петлю.

Третя доля рухається під гострим кутом знизу вгору і зупиняється у верхній точці "і", готуючи сильну першу долю. Під час третьої долі важливо вести руку вгору не пальцями, а зап'ястям, щоб створити асоціацію з веденням смичка, і долоня завжди повинна бути повернута вниз, в сторону підлоги.

Опорні поняття:

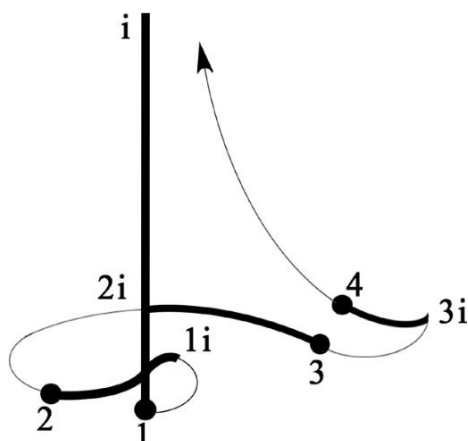
Тридольний метр – це музичний метр, в якому такт поділяється на три рівні долі, схема диригування включає три рухи рук для відображення цієї структури.

Музичний рух «смичок» – це використання зап'ястя та руки диригента під час третьої долі руху в тридольному метрі, яке нагадує ведення смичка і допомагає створити потрібний артикуляційний ефект.

Питання для обміркування:

1. Які ключові етапи руху руки диригента в тридольному метрі, і як вони відображають структуру метра?
2. Чому важливо слідкувати за позицією і рухом кисті під час першого руху у тридольному метрі, і як це впливає на точність і виразність диригування?
3. Яким чином рух «смичок» під час третьої долі руху в тридольному метрі може додати артикуляційний характер до музичного виконання, і чому важливо, щоб долоня була повернута вниз під час цього руху?
4. Чому сильна доля в тактовій схемі є ключовою для організації диригування в тридольному метрі?

❖ 3.4. Чотиридольна схема тактування.

Диригування в чотиридольному метрі включає два простих розміри: $2/4 + 2/4 = 4/4$. В цій схемі перша і третя долі є сильними, а друга і четверта - слабкими.

Диригент виконує тактові рухи наступним чином:

- перший рух, який веде до першої долі, відбувається енергійним махом руки вниз, фіксуючи її на момент звучання. Рука може трохи піднятися вгору після цього, а потім зупинитися на рівні грудей;
- другий рух проводиться дугоподібною лінією зверху вниз в напрямку до диригента, причому кисть веде цей рух, асоціюючи його з веденням смичка;
- третій рух руки направлений від диригента, малюючи в повітрі велику округлу лінію. Цей рух може бути виконаний кількома способами, включаючи аркоподібну лінію або малювання петлі з невеликим затриманням у верхній точці;
- четвертий рух повторює рух з тридольної схеми.

Важливо завжди пам'ятати, що кожна доля має два напрямки руху або дві фази - вгору і вниз. Розмір і довжина цих долей зазвичай різняться і залежать від розподілу долей у такті. Рука неперервно об'єднує всі долі, виконуючи округлі та плавні рухи.

Опорні поняття:

Чотиридольна схема тактування включає чотири долі в метрі і визначає рухи диригента відповідно до цих ділянок.

Рухи диригента в чотиридольному метрі – це опис рухів, які виконує диригент для підтримання ритму та метра в чотиридольному такту.

Питання для обміркування:

1. Які долі в чотиридольному метрі вважаються сильними, а які слабкими, і як це впливає на рухи диригента?
2. Які основні етапи рухів диригента в чотиридольному метрі, і чому вони важливі для організації музичного виконання?
3. Як використовується чотиридольна схема тактування в музичному виконанні, і які можливі альтернативи до цієї схеми існують?

❖ 3.5. Поради щодо практичного використання основних диригентських схем.

- Застосовуючи диригентські схеми, важливо, щоб всі жести тактування мали однаковий розмір, окрім першого жесту, який вказує на сильну долю і може бути трохи більшим.
- Важливо мати чіткий ритмічний план для кожної композиції, зокрема, розуміти, де розташовані сильні та слабкі долі у такті, і відповідно використовувати схему тактування для виразного виконання цього плану.
- Рухи диригента повинні бути гладкими і рівними, аналогічними руху годинникової стрілки, і не містити ніяких різких або несподіваних рухів.
- Ударні долі повинні бути позначені сильним жестом, в той час як неударні або слабкі долі виконуються легким жестом.
- На кожну ритмічну одиницю відводиться один жест тактування, і цей аспект необхідно враховувати при виборі схеми.
- Кожна диригентська схема повинна відповідати одному такту, не допускаючи поділу такту 4/4 на дві дводольні схеми, наприклад.

- Для зручності і точності диригування, важливо використовувати схему тактування, яка найкраще підходить до конкретної музичної композиції та ритмічної структури.

- Використовуючи рухи рук, диригент повинен демонструвати і передавати музичні елементи, такі як темп, динаміку, атаку звуку і характер музики.

Досягнення рівномірності і точності у виконанні вимагає практики і зосередженості на деталях диригування. Зважаючи на індивідуальні особливості і вимоги виконавців, диригент може варіювати деякі аспекти схеми тактування, але слід дотримуватися загальних принципів ритмічного контролю. Добре вивчена і відчута диригентська схема допоможе створити чітке і сплановане виконання музичного твору, дозволяючи виконавцям та диригентові працювати як єдиний ансамбль.

Питання для обміркування:

1. Які поради надаються щодо використання диригентських схем тактування для досягнення рівномірності та точності у виконанні?
2. Як вибір ритмічного плану впливає на вибір диригентської схеми та спосіб диригування?
3. Які елементи музичного виконання можуть бути передані через рухи рук диригента, і чому це важливо для створення єдиного ансамблю виконавців?
4. Як може розмір першого жесту тактування вплинути на сприйняття сильної долі і ритму в музичному виконанні?
5. Які фактори слід враховувати при виборі диригентської схеми тактування для конкретного музичного твору?
6. Як диригент може забезпечити, щоб рухи рук були гладкими та рівними, і чому це важливо для точності та виразності виконання?

ПРАКТИЧНІ ВПРАВИ ДЛЯ ОВОЛОДІННЯ ТЕХНІЧНИМИ ДИРИГЕНСЬКИМИ НАВИЧКАМИ

❖ *Вправи для оволодіння диригентською поставою.*

Вправа «Знайомство з позицією». Станьте прямо, руки зігнуті в ліктях під кутом близько 90 градусів. Зробіть плавні рухи, піднімаючи і опускаючи руки, зосереджуючись на відчуттях комфорту та рівноваги.

Вправа «Захоплення простору». Розтягніть руки на ширині плечей, піднявши їх паралельно підлозі. Розгляньте руки як великі музичні мовці, які зберігають в собі різноманітні можливості виразності.

Вправа «Долоні вгору». Руки випрямлені вгору, долоні виходять у бік. Зігніть пальці, неначе ви привітали небо. Ви почувете власне серце у кожному руху.

❖ *Вправи на вивчення диригентських жестів.*

Вправа «Ритмічні кола». Робіть м'які кола рукою, зосереджуючись на плавних, ритмічних рухах. Поступово прискорюйте темп руху і дотримуйте рівномірності.

Вправа «Малювання музики». Під час відтворення мелодії або ритму, «малюйте» цю музику рукою в повітрі, неначе ви створюєте живописний шедевр. Передайте настрій, динаміку та характер твору за допомогою рухів.

Вправа «Знайомство з формою жесту». Перед відтворенням музичного виразу, уявно візьміть у руки форму, яка відображає характер твору. Рухайте рукою, відповідаючи цій формі, і відчуйте, як вона допомагає вам виразно передати музичний образ.

❖ *Вправи на виконання динамічних відтінків.*

Вправа «Зміна інтенсивності». Відтворюючи фразу або мелодію, поступово збільшуйте інтенсивність звуку (*crescendo*), а потім послабляйте

його (*diminuendo*). Робіть це зосереджено, звертаючи увагу на плавність переходу між різними рівнями гучності.

Вправа «Динамічне розширення». Диригент рухає руки від центру до зовнішніх меж та назад, при цьому починаючи з низького динамічного рівня і поступово збільшуючи його до високого. Ця вправа допомагає покращити контроль над динамікою та створювати поступові зміни гучності в музиці.

Вправа «Динамічний діапазон». Виберіть коротку музичну фразу або ритмічний відрізок. Почніть виконувати його з найнижчого динамічного рівня, а потім збільшуйте гучність поступово до найвищого рівня, після чого послабте знову до найнижчого. Повторюйте цю послідовність кілька разів, зосереджуючись на гладких та контрольованих переходах між динамічними рівнями. Ця вправа допомагає покращити здатність створювати широкий динамічний діапазон у виконанні музики.

❖ *Вправи на координацію рухів та розподіл функцій.*

Вправа «Танець рук». Виконайте плавні та координовані рухи руками, наче ви танцюєте на повітрі. Поєднайте різні напрямки рухів, роблячи їх симетричними та контрольованими.

Вправа «Рольова гра». Спробуйте ділити руки на роль «лівої» та «правої» і розподіляйте між ними різні аспекти музичного виразу. Наприклад, ліва рука може бути відповідальною за ритмічний акцент, а права - за мелодійний лінійний рух.

Вправа «Дихання рук». Використовуючи диригентську позицію, зосередьте увагу на русі вашого власного дихання. Кожен рух руки має відповідати ритму вашого дихання. Почніть зі вдиху, піднімаючи руки вгору, а потім повільно віддихайте, опускаючи їх. Виконуйте це кілька разів, узгоджуючи рухи рук із своїм диханням. Ця вправа допомагає покращити координацію рухів та відчуття ритму у диригуванні.

Вправа «Шаровий рух». Станьте в диригентській позиції та почніть виконувати рухи обома руками у формі великого шару або круга перед собою.

Величина та форма шару можуть змінюватися під час руху. Постарайтеся зробити ці рухи плавними, контрольованими та симетричними. Ця вправа розвиває вашу здатність створювати гладкі та гармонійні рухи у диригуванні.

❖ ***Вправи на загальне вивільнення рук.***

Вправа «Розквіт рук». Диригент починає з позиції зігнутих рук у ліктях і робить м'які повільні рухи. Руки повинні плавно відкриватися у різних напрямках, при цьому долоні рук залишаються рівними і розслабленими. Ця вправа допомагає полегшити рухи та розширити діапазон диригентських жестів.

Вправа «Повільний потік». Виконайте рухи руками як повільний потік води, відпускаючи будь-яке напруження в м'язах. Рухайте руками легко та невимушено.

Вправа «Хвиля руху». Диригент вільно стоїть, руки висунуті вперед. Почніть робити м'які хвилеподібні рухи руками, наче поширюючи колові хвилі в повітрі перед собою. Рухи повинні бути плавними, і ви повинні відчувати повну вільність у рухах. Ця вправа допомагає зняти напругу та покращити координацію рухів під час диригування.

Завданням цих вправ є покращення координації рухів, вивчення виразності диригентських жестів, здатність передавати динаміку та інтенсивність музики, а також виявлення гнучкості та вільності у роботі рук. Важливо віддавати належну увагу кожній вправі, регулярно практикувати та вдосконалювати технічні навички для досягнення високого рівня диригентського мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів. Актуалізація звичаєвої традиції : навч. посібник. Київ : Ред. журн.«Український світ», 2002. 440 с.
2. Болгарський А. Г., Сагайдак Г. М. Хоровий клас і практика роботи з хором: навчальний посібник для музично-педагогічних відділень педагогічних училищ. Київ : Муз. Україна, 1987. 239 с.
3. Дем'янко Н. Ю. Основи хорознавства і методики роботи з хором: навчальний посібник для студентів середніх спеціальних і вищих закладів освіти. Полтава : ПДПУ, 2004. 96 с.
4. Кириленко Я. О. Теоретичні та практичні засади диригентської підготовки : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 108 с.
5. Кокарева Е. О. Основи диригентської підготовки : навч.-метод. Посібник. Кривий Ріг : КП ДВНЗ «КНУ», 2015. 232 с.
6. Основи техніки диригування : збірка метод. розробок викладачів кафедри вокально-хорової майстерності НДУ. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2000. 94 с.
7. Орлов В. Ф. Теоретичні та методичні засади професійного становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04. Київ, 2004. 44 с.
8. Питання диригентської майстерності / упор. М. Канерштейн. Київ : Музична Україна, 1980. 184 с.
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
10. Сенченко Л. І. Формування хорового мислення диригента: навч. посібник. Рівне : РДК, 1998. 128 с.
11. Шумська Л.Ю. Хорове диригування : навчальний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. 143 с.

Навчально-методичне видання

Автори: Марія Науменко, Олена Ярмолук

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДИРИГЕНТСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

методичні рекомендації для здобувачів освіти
спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво)

Електронне видання